

Unele aspecte privind respectarea drepturilor omului în unitățile militare din Tîrgu-Mureș

Această lucrare a fost elaborată de Liga PRO EUROPA
Proiect finanțat de programul PHARE pentru Democrație al Uniunii Europene

Unele aspecte privind respectarea drepturilor omului în unitățile militare din Tîrgu-Mureș

Această lucrare a fost elaborată de Liga PRO EUROPA.
Proiect finanțat de programul PHARE pentru Democrație al Uniunii Europene

Documente utilizate:

Codul Penal al României, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1969, cu ultima modificare prin Legea 140 din 5 noiembrie 1996
(CP)

Codul de Procedură penală al României, intrat în vigoare la 1 ianuarie 1969, cu ultima modificare prin Legea 140 din 5 noiembrie 1996
(CPP)

Constituția României, intrată în vigoare în urma referendumului național din 8 decembrie 1991
(CR)

Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, semnată de țările membre ale Consiliului Europei la 4 noiembrie 1950
(CADO)

Hotărârea Guvernamentală nr. 637 din 6 octombrie 1997 privind modul de executare a serviciului utilitar alternativ
(HG 637)

Legea nr. 46 din 5 iunie 1996 privind pregătirea populației pentru apărare, publicată în Monitorul Oficial nr. 120, an VIII din 11 iunie 1996
(LPA)

Redactor: István Haller, referent al Biroului pentru Drepturile Omului, Liga PRO EUROPA
Această lucrare a fost elaborată în cadrul microproiectului „Biroul pentru Drepturile Omului”, finanțat de **Programul Phare pentru Democrație** al Uniunii Europene, desfășurat de Liga PRO EUROPA între 1 martie 1997 — 28 februarie 1998.

Conținut

Introducere	5
Modul de respectare a drepturilor	7
Dreptul la viață	7
Dreptul la tratament uman	7
Interzicerea muncii forțate	8
Dreptul la libertate	9
Dreptul la o judecare echitabilă	10
Neamestecul autorităților în viața intimă, familială, secretul corespondenței	11
Libertatea de exprimare.....	11
Libertatea de gândire și a religiei.....	11
Dreptul la asociere	12
Dreptul de a întemeia o familie	13
Dreptul la proprietate	13
Dreptul la instruire.....	13
Declarațiile unor soldați despre situația drepturilor omului din unitățile militare din Tîrgu-Mureș	14
Concluzii și propuneri	15

Introducere

Problema respectării drepturilor omului în cadrul armatei este una dintre cele mai puțin studiate. Acest fapt se datorează unei situații speciale: drepturile pot fi restrânse pentru apărarea siguranței naționale, conform art. 49 din **Constituția României** (în continuare **CR**), care prevede:

(1) Exercițiul unor drepturi sau al unor libertăți poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă se impune, după caz, pentru: apărarea siguranței naționale, a ordinii, a sănătății ori a moralei publice, a drepturilor și a libertăților cetățenilor; desfășurarea instrucției penale; prevenirea consecințelor unei calamități naturale ori ale unui sinistru deosebit de grav.

(2) Restriângerea trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății.

În schimb, **Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale** (în continuare **CADO**) nu formulează restrângerea drepturilor în mod general, ci prevede individual, pentru fiecare drept în parte dacă poate sau nu fi restrâns.

Cele două criterii pe baza cărora un drept poate fi restrâns pentru apărarea siguranței naționale sînt: restricția să fie prevăzută de lege și să fie necesară într-o societate democratică.

Printre îndatoririle fundamentale prevăzute de **CR** figurează și cele legate de serviciul militar:

Art. 50. Fidelitatea față de țară

(2) Cetățenii cărora le sînt încredințate funcții publice, precum și militarii, răspund de îndeplinirea cu credință a obligațiilor ce le revin și, în acest scop, vor depune jurămîntul cerut de lege.

Art. 52. Apărarea țării

(1) Cetățenii au dreptul și obligația să apere România.

(2) Serviciul militar este obligatoriu pentru bărbații, cetățeni români, care au împlinit vîrsta de 20 de ani, cu excepția cazurilor prevăzute de lege.

(3) Pentru pregătirea în cadrul serviciului militar activ, cetățenii pot fi încorporați pînă la vîrsta de 35 de ani.

Codul penal (în continuare **CP**) pedepsește sustragerea de la serviciul militar:

Art. 348. Sustragerea de la serviciul militar

Fapta persoanei care își provoacă vătămări integrității corporale sau sănătății, simulează o boală sau o infirmitate, folosește înscrisuri false sau orice alte mijloace, în scopul de a se sustrage serviciului militar, se pedepsește cu închisoare de la 6 luni la 5 ani, iar în timp de război cu închisoare de la 3 la 10 ani.

Art. 353. Sustragerea de la recrutare

Sustragerea de la recrutare în timp de pace se pedepsește cu închisoare de la o lună la 3 luni sau cu amendă.

Sustragerea de la recrutare în timp de război se pedepsește cu închisoare de la unu la 5 ani.

Legea privind pregătirea populației pentru apărare (Legea nr. 46 din 1996, în continuare LPA) prevede:

Art. 1

Toți cetățenii țării au dreptul și obligația să apere România.

Art. 2

Pregătirea populației pentru apărarea patriei se realizează prin:

- a) îndeplinirea serviciului militar;*
- b) participarea la alte forme de pregătire.*

Art. 3

Serviciul militar este obligatoriu pentru toți bărbații, cetățeni români, și se îndeplinește în următoarele forme:

- a) ca militar în termen;*
- b) ca militar în termen redus;*
- c) ca rezerviști concentrați sau mobilizați.*

Sînt considerați în serviciul militar și cetățenii români, bărbați și femei, care fac parte din cadrele în activitate, elevii și studenții instituțiilor militare de învățămînt și militarii angajați pe bază de contract.

Art. 10

Tinerii luați în evidența militară se numesc recruți.

[...]

Sînt recrutați tinerii care, în anul cînd se face recrutarea, împlinesc vîrsta de 19 ani.

Art. 11

Sînt încorporați pentru îndeplinirea serviciului militar în termen bărbații, cetățeni români, care au împlinit vîrsta de 20 de ani.

În timp de război, precum și la cererea acestora în timp de pace, tinerii pot fi încorporați după împlinirea vîrstei de 18 ani.

Limita maximă de vîrstă pînă la care cetățenii români pot fi chemați pentru îndeplinirea serviciului militar în termen este de 35 de ani.

Art. 12

Durata serviciului militar în termen este de 12 luni pentru militarii de toate armele.

Prelungirea serviciului militar se face conform legii.

Art. 15

Recrutarea și încorporarea se efectuează de către comisiile locale de recrutare-încorporare, constituite pe lângă centrele militare județene, municipale și de sector, după caz.

[...]

Fiecare comisie locală de recrutare-încorporare se compune din:

a) președinte:

un ofițer din centrul militar județean, municipal sau de sector;

b) membri:

un delegat al consiliului local;

un delegat al poliției locale din localitatea respectivă, ofițer sau subofițer;

un medic desemnat de direcția sanitară județeană, respectiv a municipiului București;

c) secretar:

un ofițer sau subofițer din centrul militar respectiv.

Art. 29

Cetățenii români, după îndeplinirea serviciului militar activ, sînt luați în evidență ca rezerviști instruiți.

Cetățenii români apti pentru serviciul militar, care nu și-au îndeplinit această obligație pînă la împlinirea vârstei de 35 de ani, precum și cetățenii care au executat serviciul utilitar alternativ sînt luați în evidență ca rezerviști neinstruiți cu grad de soldat.

Caracterul special al armatei rezultă și din scopul acestei instituții: pregătirea tinerilor pentru război, pentru violența inevitabilă în astfel de situații.

* * *

La data de 9 iulie 1997, Biroul pentru Drepturile Omului din cadrul Ligii PRO EUROPA a organizat atelierul intitulat „Respectarea drepturilor omului în unitățile militare”, la care au participat: Cornel Codiță (Ministerul Apărării Naționale), Gheorghe Moșneag (UM 01328, purtătorul de cuvînt al Garnizoanei Tîrgu-Mureș), Ioan Murar (UM 02855), Valer Pop (UM 02855), Valentin Atomei (UM 02855), Cătălin Răuță (UM 01328), Daniel Deteșan (UM 01328), Ilarie Moldovan (UM 01318), Vasile Dascălu (UM 01318), Lucian Jalbă (UM 01328), Marin Sandu (Parchetul Militar Tîrgu-Mureș), Smaranda Enache (LPE), István Haller (LPE).

* * *

Prezentul studiu, elaborat în cadrul proiectului *Biroul pentru drepturile omului*, finanțat de **Uniunea Europeană** prin **Programul PHARE**, compară documentele internaționale și interne cu privire la drepturile militarilor, cu scopul:

- de a analiza diferențele existente între ele;
- de a propune unele modificări ale legislației interne, necesare alinierii României la standardele europene;
- de a oferi un ghid celor care sînt angajații unităților militare și celor incorporați pentru serviciul militar.

* Dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările internaționale. (CR, art. 20 al. 2)

Modul de respectare a drepturilor

Dreptul la viață

Conform CADO, art. 2:

1. *Dreptul la viață al oricărei persoane este protegit de lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenționat, decât în executarea unei sentințe capitale pronunțate de un tribunal în cazul când infracțiunea este sancționată cu această pedeapsă prin lege.*

2. *Moartea nu este considerată cauzată cu încălcarea acestui articol în cazul în care ea ar rezulta din recurgerea la forță dovedită absolut necesară:*

a. *pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenței nelegale;*

b. *pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deținute.*

România a semnat și **Protocolul adițional nr. 6 la CADO**, așadar este valabil și art. 1 din acest document:

Pedeapsa cu moartea este abolită. Nimeni nu poate fi condamnat la o asemenea pedeapsă și nici executat.

Garantarea dreptului la viață nu înseamnă doar interdicția de a lua viața cuiva, ci și stabilirea cauzei morții de către un specialist independent, și, în cazul în care este posibil ca moartea să fi fost provocată de o altă persoană, lansarea urmăririi penale și condamnarea celui vinovat.

Art. 22 din CR prevede:

(1) *Dreptul la viață, precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei sînt garantate.*

(3) *Pedeapsa cu moartea este interzisă.*

Infracțiunile contra vieții, integrității corporale și sănătății sînt pedepsite conform CP, titlul II, capitolul I (art. 174–185).

Codul de procedură penală (în continuare CPP) stabilește obligativitatea constatării medico-legale:

Art. 114. Constatarea medico-legală

În caz de moarte violentă, de moarte a cărei cauză nu se cunoaște ori este suspectă, sau cînd este necesară o examinare corporală asupra învinutului ori persoanei vătămate pentru a constata pe corpul acestora existența urmelor infracțiunii, organul de urmărire penală dispune efectuarea unei constatări medico-legale și cere organului medico-legal, căruia îi revine competența potrivit legii, să efectueze această constatare.

Exhumarea în vederea constatării cauzelor morții se face numai cu încuviințarea procurorului.

Art. 118. Procedura expertizei

[...]

Expertul este numit de organul de urmărire penală sau de instanța de judecată, cu excepția expertizei prevăzute în art. 119 alin. 2.

Fiecare dintre părți are dreptul să ceară ca un expert recomandat de ea să participe la efectuarea expertizei.

Art. 119. Experți oficiali

[...]

Cînd expertiza urmează să fie efectuată de un serviciu medico-legal, de un laborator de expertiză criminalistică sau de orice institut de specialitate, organul de urmărire penală ori instanța de judecată se adresează acestora pentru efectuarea expertizei.

Ca urmare, rudele decedatului nu pot cere expertiză, ci numai organele de urmărire penală sau instanța de judecată. În cazul în care are loc o expertiză, părțile au dreptul doar de a cere participarea unui expert recomandat de ei, nu se garantează automat dreptul la un expert din afara sistemului medico-legal. Nu există o diferență de procedură în acest sens în funcție de caracterul civil sau militar al decedatului. Medicul unității militare poate doar asista la expertiză.

Dreptul la tratament uman

CADO, art. 3 prevede:

Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante.

Conform CR, art. 22:

(1) *Dreptul la viață, precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei sînt garantate.*

(2) *Nimeni nu poate fi supus torturii și nici unui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.*

Cutuma militară acceptă mai multă duritate decât cea a societății civile, dat fiind faptul că armata pregătește oamenii pentru situații critice, de luptă. Unele comportamente în acest sens („ritualuri de inițiere”) sînt moștenite de-a lungul generațiilor, și aplicate de militarii în termen (mai ales de cei cu un nivel cultural mai scăzut) novicilor. Supunerea la stress, rezistență fizică și psihică sînt elemente necesare formării soldaților. În conformitate cu situația

dată, strategia corectă este de a reduce duritatea pînă la un nivel acceptabil. Comandanții trebuie să fie interesați în depistarea exceselor, și implementarea unui mod de gîndire corect și uman. Controlarea gradațiilor pentru a elimina practicarea tratamentului inuman intră în atribuțiunile comandanților de pluton. Lipsa de control direct poate duce la evenimente tragice.

Termenul de *tratament inuman ori degradant* este interpretabil, instrucția, care cere un efort susținut, poate fi trăită de soldat ca o tortură sau un tratament inuman. Pentru a evita acest lucru, regulamentele militare prevăd atît formarea treptată, în timp, cît și baremele maxime pentru unele eforturi. Abuzul de instrucție — înțelesă ca formă de pedeapsă — este interzis.

Dreptul la un tratament uman include și ocrotirea sănătății, prevăzută de CR prin art. 33:

(1) *Dreptul la ocrotirea sănătății este garantat.*

(2) *Statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și a sănătății publice.*

În conformitate cu principiul ocrotirii persoanelor bolnave, LPA prevede:

Art. 6

Nu îndeplinesc serviciul militar:

a) *alienații și debilizii mintal;*

b) *cei clasati inapți pentru serviciul militar cu scoatere din evidență, pentru invalidități sau boli permanente, altele decît cele prevăzute la lit. a).*

Art. 16

Comisiile locale de recrutare-încorporare au următoarele atribuții:

a) *examinează medical și testează psihologic tinerii la recrutare și recruții la încorporare, stabilind dacă sînt apți sau nu pentru serviciul militar, în conformitate cu prevederile baremului medical aprobat de Ministrul Apărării Naționale.*

Art. 18

Examinările medicale de specialitate la comisiile de recrutare-încorporare se efectuează la sediile acestora sau în spitale și dispensare-policlinici, de către medici specialiști, stabiliți de direcția sanitară județeană, respectiv a municipiului București, de comun acord cu medicul centrului militar, precum și în spitalele militare teritoriale. Acești medici fac parte din comisiile de recrutare-încorporare.

Art. 19

Concluziile medicale ale comisiilor județene, respectiv a municipiului București, de recrutare-încorporare pot fi revocate numai de către Comisia Centrală de Expertiză Medico-Militară.

Art. 20

Direcțiile sanitare asigură personalul medico-sanitar auxiliar și instrumentarul medical necesar efectuării examenului medical. De asemenea, organizează tratamentul medical și asigură recruților asistență și tratament medical gratuit în spitale, dispensare-policlinici, pentru acele boli care îi fac temporar, inapți pentru serviciul militar.

Este posibil ca un soldat recrutat la o unitate să nu fie apt pentru eforturile cerute de arma la care a fost repartizat de Centrul Militar. În această situație, soldatul nu poate fi repartizat la o altă unitate, dar comandantul poate lua decizia de a-l redistribui în cadrul aceleiași unități militare la o altă armă.

Condițiile de hrană, cazare și igienă sînt conforme cu prevederile regulamentare. În Tîrgu-Mureș se poate considera că hrana se ridică la o calitate superioară față de în unitățile care nu au gospodării proprii. Ofițerul de serviciu are obligația de a verifica hrana. În domeniul cazării se ridică probleme datorită infrastructurii învechite. Spațiile disponibile sînt mici, sistemul de încălzire nu funcționează la parametri normali.

Supunerea la rele tratamente și tortura se pedepsesc conform CP, art. 267.

Interzicerea muncii forțate

Munca forțată este, prin definiție, o formă a sclaviei. Conform CADO, art. 4, al. 3, pct b. nu se consideră însă muncă forțată *orice serviciu cu caracter militar sau, în cazul celor care refuză îndeplinirea acestuia pe motive de conștiință, în țările unde un asemenea refuz este recunoscut de lege, un alt serviciu înlocuind serviciul militar obligatoriu.*

În mod similar prevede și CR prin art. 39:

(1) *Munca forțată este interzisă.*

(2) *nu constituie muncă forțată:*

a) *serviciul cu caracter militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu prestează serviciul militar obligatoriu din motive religioase.*

În cadrul armatei nu se mai efectuează muncă agricolă sau de alt caracter. Doar în cazul calamităților naturale se recurge la ajutorul armatei.

Sclavia, aplicarea muncii forțate sau obligatorii se pedepsește conform CP art. 190-191.

Dreptul la libertate

Referitor la acest drept, art. 5 din CADO prevede:

1. Orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță. Nimeni nu poate fi lipsit de libertatea sa, cu excepția următoarelor cazuri și în conformitate cu căile legale:

a. dacă este deținută legal în urma condamnării de către un tribunal competent;

b. dacă a făcut obiectul unei arestări sau al unei dețineri legale pentru nesupunerea la o hotărâre pronunțată, conform legii, de către un tribunal ori în vederea garantării executării unei obligații prevăzute de lege;

c. dacă aceasta a fost arestată și deținută în vederea aducerii sale în fața autorității judiciare competente, atunci când există motive verosimile de a se bănuși că a săvârșit o infracțiune sau când există motive temeinice de a se crede în necesitatea de a o împiedica să săvârșască o infracțiune sau să fugă după săvârșirea acesteia;

d. dacă este vorba despre deținerea legală a unui minor, hotărâtă pentru educația sa supravegheată sau despre deținerea legală a unei persoane, în scopul aducerii sale în fața autorității competente;

e. dacă este vorba despre deținerea legală a unei persoane susceptibilă să transmită o boală contagioasă, a unui alienat, a unui alcoolic, a unui toxicoman sau a unui vagabond;

f. dacă este vorba despre arestarea sau deținerea legală a unei persoane pentru a o împiedica să pătrundă în mod ilegal pe teritoriu, sau împotriva căreia se află în curs o procedură de expulzare ori de extrădare.

2. Orice persoană arestată trebuie să fie informată, în termenul cel mai scurt și într-o limbă pe care o înțelege, asupra motivelor arestării sale și asupra oricărei acuzații aduse împotriva sa.

3. Orice persoană arestată sau deținută, în condițiile prevăzute de paragraful 1. c. din prezentul articol, trebuie de îndată adusă înaintea unui judecător sau a unui magistrat împuternicit prin lege cu exercitarea atribuțiilor judiciare și are dreptul de a fi judecat într-un termen rezonabil, sau eliberată în cursul procedurii. Punerea în libertate poate fi subordonată unei garanții care să asigure prezentarea celui interesat la judecată.

4. Orice persoană lipsită de libertatea sa prin arestare sau deținere are dreptul să introducă un recurs în fața unui tribunal, pentru ca acesta să statueze într-un termen scurt asupra legalității deținerii sale și să dispună eliberarea sa dacă deținerea este ilegală.

5. Orice persoană care este victima unei arestări sau a unei dețineri în condiții contrare dispozițiilor acestui articol are dreptul la despăgubiri.

Prin **Decretul nr. 40/1994**, art. 3, CADO s-a aprobat cu următoarea rezervă și declarație:

„Art. 5 din convenție nu va împiedica aplicarea de către România a dispozițiilor art. 1 al Decretului nr. 976 din 23.X.1968, care reglementează sistemul disciplinar militar, cu condiția ca durata privării de libertate să nu depășească, în total, 2 luni într-un an.

Art. 1 al Decretului nr. 976 din 23.X.1968 prevede:

„Pentru abaterile de la disciplina militară, prevăzute de regulamentele militare, comandantii sau șefii pot aplica militarilor sancțiunea disciplinară cu arest pînă la 15 zile.”

În **CR**, art. 23 se referă la libertatea individuală:

(1) Libertatea individuală și siguranța persoanei sînt inviolabile.

(2) Perchițiționarea, reținerea sau arestarea unei persoane sînt permise numai în cazurile și cu procedura prevăzute de lege.

(3) Reținerea nu poate depăși 24 de ore.

(4) Arestarea se face în temeiul unui mandat emis de magistrat, pentru o durată de cel mult 30 de zile. Asupra legalității mandatului, arestatul se poate plînge judecătorului, care este obligat să se pronunțe prin hotărâre motivată. Prolungirea arestării se aprobă numai de instanța de judecată.

(5) Celui reținut sau arestat i se aduc de îndată la cunoștință, în limba pe care o înțelege, motivele reținerii sau ale arestării, iar învinuirea, în cel mai scurt termen; învinuirea se aduce la cunoștință numai în prezența unui avocat, ales sau numit din oficiu.

(6) Eliberarea celui reținut sau arestat este obligatorie, dacă motivele acestor măsuri au dispărut.

(7) Persoana arestată preventiv are dreptul să ceară punerea sa în libertate provizorie, sub control judiciar sau pe cauțiune.

(8) Pînă la rămînerea definitivă a hotărîrii judecătorești de condamnare, persoana este considerată nevinovată.

(9) Nici o pedeapsă nu poate fi stabilită sau aplicată decît în condițiile și în temeiul legii.

Conform art. 62, al. 1 din **CP**:

Executarea pedepsei închisorii care nu depășește 2 ani, de către militarii în termen, se face într-o închisoare militară în cazurile prevăzute de lege, precum și în cazurile cînd instanța judecătorească, ținînd seama de împrejurările cauzei și de persoana condamnatului, dispune aceasta.

Arestul din cadrul unităților militare nu respectă prevederile constituționale (se efectuează fără mandat emis de magistrat). Pe baza regulamentelor militare, decizia de a aresta un militar poate fi luat de șeful ierarhic superior, de la comandantul de pluton în sus. Această măsură se discută cu cel învinuit, pentru a-i oferi șansa de apărare. Limita superioară a duratei arestului este de 15 zile, iar în cazul cercetării penale, de 30 zile.

Controlul valizei nu este considerat ca o perchiziție, dat fiind faptul că spațiul unde se desfășoară nu este unul privat. Acest control se efectuează în situația în care se constată o lipsă, cu ocazia sărbătorilor (pentru a depista băuturi alcoolice) sau periodic, conform regulamentelor militare. Unele controale au ca scop verificarea igienei personale.

Infrațiunile contra libertății persoanei se pedepesc conform CP art. 189, art. 266, art. 268.

Dreptul la o judecare echitabilă

Dreptul la o judecare echitabilă este un drept inalienabil, nu poate fi restrîns sub nici un pretext. Acest drept include prezumția de nevinovăție (*orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată pînă ce vinovăția sa va fi legal stabilită* — CADO, art. 6 al. 2), informarea asupra acuzațiilor (*orice acuzat are dreptul [...] să fie informat în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa* — CADO, art. 6, al. 3, pct. a), dreptul la un apărător (*orice acuzat are dreptul [...] să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a-l plăti, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci cînd interesele justiției impun acest lucru* — CADO, art. 6, al. 3, pct. c) și dreptul la recurs (*orice persoană declarată vinovată de o infracțiune de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea declarației de vinovăție sau a condamnării, de către o jurisdicție superioară* — CADO, Protocolul nr. 7, art. 2, al. 1). Totodată nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul cînd a fost săvîrșită, nu era considerată infracțiune (CADO, art. 7 al. 1)

Acest drept este garantat și de CR:

Art. 21. Accesul liber la justiție

1. Orice persoană se poate adresa justiției pentru apărarea drepturilor, a libertăților și a intereselor sale legitime.

2. Nici o lege nu poate îngreuna exercitarea acestui drept.

Art. 24. Dreptul la apărare

(1) Dreptul la apărare este garantat.

(2) În tot cursul procesului, părțile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Principiul judecării echitabile include și egalitatea persoanelor în fața justiției. CP acordă însă pedepse diferite în funcție de „superioritatea” sau „inferioritatea” gradului militar deținut:

Art. 335. Lovirea sau insulta superiorului

Lovirea superiorului de către inferior sau a șefului de către subordonat se pedepsește cu închisoare de la 3 luni la 2 ani.

În cazul în care cel lovit se găsește în exercițiul atribuțiilor de serviciu, pedeapsa este închisoarea de la unu la 5 ani.

Insulta superiorului de către un inferior sau a șefului de către un subordonat se pedepsește cu închisoare de la o lună la un an.

Dacă faptele de mai sus sînt săvîrșite în timp de război, maximul pedepselor se sporește cu 2 ani.

Art. 336. Lovirea sau insulta inferiorului

Lovirea inferiorului ori subordonatului de către superior sau șef se pedepsește cu închisoare de la o lună la un an.

Insulta inferiorului ori subordonatului de către superior sau șef se pedepsește cu închisoare de la o lună la 6 luni.

Dispozițiile alin. 1 și 2 nu se aplică în timp de război, dacă faptele au fost determinate de o necesitate militară.

Art. 337. Punerea în mișcare a acțiunii penale

Acțiunea penală pentru infracțiunile din prezenta secțiune se pune în mișcare numai la sesizarea comandantului.

CPP prevede acele condiții, prin art. 26 și 28, în care un caz este judecat de tribunalul militar. Singura instanță civilă la care se poate face apel după epuizarea altor căi, conform art. 29, este Curtea Supremă de Justiție. Pentru infracțiunile săvîrșite de militari, ancheta penală poate fi efectuată personal de către comandantul unității (art. 208).

Datorită faptului că doar comandantul este abilitat să sesizeze parchetul, se oferă posibilitatea de a abuza de această prevedere și de a nu lansa o acțiune penală care ar dăuna imaginii unității militare. Totuși, militarii pot sesiza parchetul, dar nu pe baza capitolului din CP care se referă la *Infrațiuni săvîrșite de militari*, ci pe baza secțiunii referitoare la *Lovirea și vătămarea integrității corporale sau a sănătății*.

Dreptul la o judecare echitabilă trebuie aplicat și în cazul pedepselor aplicate în cadrul unităților militare: înainte de hotărîrea unei pedepse se va acorda militarilor dreptul de a se apăra. Există și căi de plîngere, bazate pe principiul de a nu ocoli comandanții ierarhic superiori. Comandantul este obligat prin regulamente să ia decizia finală.

Nu se pot aplica pedepse, dacă persoanelor în cauză nu li se oferă posibilitatea de a-și cunoaște propriile drepturi și obligații. Din acest motiv, este deosebit de important ca fiecare militar să fie informat în legătură cu acestea.

Dreptul la o judecare echitabilă implică aplicarea pedepselor în mod individual, și nu colectiv. Individualizarea pedepsei simțul responsabilității personale. Totuși, în cadrul armatei se aplică pedepse colective (sub deviza „toți pentru unul, unul pentru toți”), considerînd că astfel de pedepse întăresc colectivitatea, spiritul de răspundere colectivă, necesară în caz de război, unde viața unui individ depinde de întregul grup.

Neamestecul autorităților în viața intimă, familială; secretul corespondenței

CADO, prin art. 8, prevede:

1. *Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.*

2. *Nu este admis amestecul unei autorități publice decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă acesta constituie o măsură care, într-o societate democratică este necesară securității naționale, siguranței publice, bunăstării economice a țării, apărării ordinii și prevenirii faptelor penale, protecției sănătății sau a moralei, ori protecției drepturilor și libertăților altuia.*

Art. 26 și 27 din **CR** prevăd dreptul la viața intimă, familială și privată, precum și inviolabilitatea domiciliului.

Art. 28 se referă la secretul corespondenței:

Secretul scrisorilor, al telegramelor, al altor trimiteri poștale, al convorbirilor telefonice și al celorlalte mijloace legale de comunicare este inviolabil.

Conform prevederilor legale, în cadrul armatei nici scrisorile primite, nici cele trimise nu sînt citite, telefoanele nu sînt ascultate.

Violarea secretului corespondenței se pedepsește conform **CP**, art. 195.

Libertatea de exprimare

Conform art. 10, al. 1 din **CADO**:

Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără să poată exista vreun amestec al autorităților publice și fără a ține seama de frontiere.

Acest articol, prin al. 2, prevede aceleași restricții ca și la art. 8.

Principiul libertății de exprimare este formulat de **CR** la art. 30, al. 1:

Libertatea de exprimare a gândurilor, a opiniilor sau a credințelor și libertatea creațiilor de orice fel, prin viu grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin alte mijloace de comunicare în public, sînt inviolabile.

Dreptul de a primi informații este prevăzut de art. 31 al **CR**:

(1) *Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit.*

(3) *Dreptul la informație nu trebuie să prejudicieze măsurile de protecție a tinerilor sau siguranța națională.*

Orice cenzură, orice limitare a corespondenței (ca procedeu pentru schimb de informații) trebuie să fie prevăzută de lege. În absența unei astfel de legi, limitarea acestui drept este abuzivă. În consecință, militarii pot primi orice fel de periodice și cărți.

Libertatea de gândire și a religiei

CADO definește acest drept în articolul 9, al. 1:

Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie; acest drept presupune libertatea de a schimba religia sau convingerea, cît și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățămînt, practici și îndeplinirea riturilor.

Alineatul 2. prevede restricții similare cu cele existente la art. 8.

CR definește principiul libertății conștiinței în art. 29, al. 1:

Libertatea gândirii și a opiniilor, precum, și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrîns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale.

LPA asigură următoarele drepturi:

Art. 4

Cetățenii care, din motive religioase, refuză să îndeplinească serviciul militar sub arme execută serviciul utilitar alternativ, potrivit prezentei legi.

Modul de executare a serviciului utilitar alternativ se stabilește prin hotărîre a Guvernului.

Art. 6

Nu îndeplinesc serviciul militar:

[...]

c) *personalul hirotonit sau ordonat care aparține cultelor religioase recunoscute de lege.*

Art. 13

Durata serviciului utilitar alternativ este de 24 de luni.

Art. 28

Absolvenții instituțiilor civile de învățămînt superior pot opta pentru serviciul utilitar alternativ cu durata de 12 luni, în condițiile prezentei legi.

Împiedicarea libertății cultelor se pedepsește conform CP, art. 318.

În cadrul unităților militare trebuie să existe condiții pentru practicarea religiei și îndeplinirea riturilor.

Referitor la modul de executare a serviciului utilitar alternativ nu a apărut nici o hotărîre de Guvern pînă în octombrie 1997, astfel situația celor care au refuzat îndeplinirea serviciului militar sub arme era confuză. Se cerea de la persoanele care refuzau înrolarea sub arme o adeverință care dovedea apartenența la un cult care interzice folosirea armelor.

Hotărîrea Guvernamentală nr. 637 din 1997 (în continuare **HG 637**) conține aceleași erori care au existat în practica dinaintea apariției Hotărîrii: apartenența la un cult își pierde caracterul intim, totodată nu se recunoaște dreptul general de a refuza serviciul militar sub arme, din motive de convingere (doar din motive religioase), întrucît Hotărîrea are următoarele prevederi:

Art. 1

(1) Serviciul utilitar alternativ este o formă a îndeplinirii serviciului militar și se execută de către cetățenii apti pentru serviciul militar, care, din motive religioase, refuză să îndeplinească serviciul militar sub arme.

(2) Durata serviciului utilitar alternativ este de 24 de luni pentru militarii în termen și de 12 luni pentru militarii cu termen redus.

Art. 6

(1) Recruții care se încadrează în prevederile art. 1 vor declara în scris, în fața comisiei locale de recrutare-încorporare, că se obligă să execute serviciul utilitar alternativ.

(2) Declarația cuprinde: numele și prenumele solicitantului, prenumele tatălui, domiciliul și reședința, profesia, locul de muncă, cultul sau gruparea religioasă al cărei adept este.

(3) Secretariatul de Stat pentru Culte confirmă, la solicitarea centrelor militare, faptul că preceptele cultelor sau grupărilor religioase declarate de recruți fac parte din categoria celor care nu permit executarea serviciului militar sub arme.

Se ridică întrebarea dacă perioada de 24 luni nu este prea lungă, avînd astfel un caracter de pedeapsă. Conform punctului de vedere al Ministerului Apărării Naționale, era nevoie de stabilirea unei perioade mai lungi decît cea a serviciului militar sub arme, pentru compensarea presiunii fizice și psihice la care sînt expuși militarii. Numai astfel se poate evita refuzul masiv al serviciului sub arme. Cunoscînd efectele acestei legi, cu timpul se poate reduce această perioadă.

Pe baza **HG 637**, atît cazarea și hrana, cît și însemnele distinctive, în perioada serviciului utilitar alternativ, sînt suportate de către executantul serviciului:

Art. 17

Executanții serviciului utilitar alternativ beneficiază atît de drepturile pe care le au ceilalți angajați, cît și de următoarele drepturi specifice:

[...]

b. cazare și hrănire, conform preceptelor cultului respectiv, contra cost, în situația în care nu au domiciliul sau reședința în localitatea unde se află angajatorul.

Art. 18

Ministerul Apărării Naționale stabilește modelul, materialul și modul de purtare a însemnelor distinctive, asigurînd confecționarea și distribuirea lor, contra cost, executanților serviciului utilitar alternativ, pe timpul îndeplinirii acestei obligații.

Dreptul la asociere

Art. 11, al. 1 din **CADO** prevede:

Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere, inclusiv dreptul de a constitui cu alte persoane syndicate și de a se afilia unor syndicate pentru apărarea intereselor sale.

Restricțiunile referitoare la acest drept, prevăzute la al. 2 sînt cele similare cu art. 8.

Libertatea de întrunire și dreptul de asociere sînt formulate în **CR** ca două articole separate:

Art. 36. Libertatea întrunirilor

Mitingurile, demonstrațiile, procesiunile sau orice alte întruniri sînt libere și se pot organiza și desfășura numai în mod pașnic, fără nici un fel de arme.

Art. 37. Dreptul de asociere

(1) Cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în syndicate și în alte forme de asociere.

(3) Nu pot face parte din partide politice judecătoria Curții Constituționale, avocații poporului, magistrații, membri activi ai armatei, polițiștii și alte categorii de funcționari publici, stabilite prin lege organică.

În general, în cadrul armatei nu există asociații (cu excepția celor sportive). Această situație nu se motivează cu o interdicție tacită.

Dreptul de a întemeia o familie

Conform **CADO**, art. 12, al. 1:

Începînd cu vîrsta nubilă, bărbatul și femeia au dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie conform legilor naționale ce reglementează exercitarea acestui drept.

Regulamentele militare prevăd acordarea de permisiuni speciale pentru întemeierea unei familii și menținerea legăturilor dintre militar și familie.

Dreptul la proprietate

Acest drept este garantat de **CADO** prin art. 1 al **Primului protocol adițional**:

Orice persoană fizică sau juridică are dreptul la respectarea bunurilor sale. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa decît pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional.

Conform **CR**, art. 41, al. 1:

Dreptul de proprietate, precum și creanțele asupra statului, sînt garantate. Conținutul și limitele acestor drepturi sînt stabilite de lege.

Infrațiunile împotriva proprietății private sau de stat se pedepsesc de **CP** conform art. 208-222.

Dreptul la proprietate este inalienabil, însă există condiții cînd posedarea unei proprietăți poate fi suspendată. Unele obiecte nu pot fi introduse în unități militare, dar acestea se păstrează și se înapoiează în momentul în care militarul pleacă acasă.

Dreptul la instruire

CADO, prin art. 2 al **Primului protocol adițional**, prevede:

Nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire.

Acest drept nu poate fi limitat de nici o circumstanță.

În **CR**, acest drept este prevăzut de art. 32, care prin al. 1 definește formele de învățămînt.

Dreptul la învățătură este asigurat prin învățămîntul general obligatoriu, prin învățămîntul liceal și prin învățămîntul superior, precum și prin forme de instrucție și de perfecționare.

Referitor la dreptul la învățătură, **LPA** prevede:

Art. 23

Amînarea de la încorporare se acordă:

[...]

b) elevilor liceelor de la învățămîntul de zi și seară, al școlilor postliceale ori echivalente acestora, pînă la absolvirea studiilor.

Art. 26

Absolvenții instituțiilor civile de învățămînt superior, recunoscute de stat, care nu au îndeplinit obligațiile militare pînă la începerea studiilor, efectuează serviciul militar cu termen redus cu durata de 6 luni, în primul an după absolvire, dacă nu au împlinit vîrsta de 35 de ani.

Nu vor fi încorporați cei care frecventează cursurile unei alte facultăți și au absolvit cel puțin 1 an. Această amînare se acordă numai pînă la absolvirea cursurilor celei de-a doua facultăți.

Unul dintre scopurile unităților militare este de a pregăti persoanele civile pentru un eventual conflict armat, astfel dreptul la instruire este asigurat prin însăși instrucția militară. Principiile acestei instrucțiuni sînt: conștientizarea răspunderii individuale, acceptarea subordonării și dezvoltarea spiritului comunitar.

Activități educaționale se desfășoară și în domeniul regulamentelor militare și al igienei, iar pentru cei care necesită acest lucru, există programe de alfabetizare și ore de limbă română.

Declarațiile unor soldați despre situația drepturilor omului din unitățile militare din Tîrgu-Mureș

A. G.: *Nu am probleme deosebite, nici eu, nici colegii mei. Ceea ce mi s-a povestit de prieteni mai în vîrstă a fost mult mai înspăimîntător decît realitatea. Acum nici nu știu dacă cele spuse erau reale și s-a schimbat armata în ultimii ani sau unitățile din Tîrgu-Mureș ar fi mai civilizate decît cele despre care mi s-a relatat, ori povestirile erau pur și simplu invenții. Armata nu este plăcută, dar nu am fost supus nici unui abuz. Poate condițiile ar trebui mult îmbunătățite, am răbdat destul de mult iarna, din cauza frigului din camere.*

T. L.: *Primele zile au fost deosebit de grele, mai ales din cauza gradațiilor, care ne-au obligat să facem fel de fel de prostii, unele mai jignitoare decît celelalte. Nici nu știam ce avem voie să facem, ce consecințe ar avea dacă am raporta cele împlinite ofițerilor. În rest, nimic deosebit. Ca pedeapsă — pentru rezultate mai slabe la trageri sau pentru neefectuarea curățeniei în „sectoare” — uneori am fost puși să fugim peste măsură de mult, cu masca pe față. Și nu mi-a plăcut cînd pentru unii colegi, care nu și-au călcat uniforma, toți trebuia să facem tîrîș în noroi. Acum viața în armată a devenit mai ușoară, a sosit „schimbul”, totodată ne-am și obișnuit cu situația.*

H. P.: *Pînă acum nu am avut probleme deosebite. Sînt unele situații neplăcute, dar nu prea des. Ultima dată, de exemplu, mi s-a interzis să vorbesc la telefon de la unitate în limba maghiară. „Nu se înțelege, cine știe ce tot vorbești acolo” — mi-a zis un ofițer. Nu știu, cine ar fi trebuit să înțeleagă, din moment ce telefonul nu este ascultat. Nu m-am conformat, și am continuat să vorbesc în limba maghiară, și nu am pățit nimic. Poate era doar un exces de naționalism.*

N. L.: *Am făcut o prostie și am ajuns la arest pentru două zile. Pedeapsa nu era arestul, ci ceea ce a urmat. Nici eu nu știu de cîte ori am spălat cu o cîrpă și o găleată de apă comandamentul, avînd un soldat înarmat în spatele meu. Asta, normal, în afara instrucției, la care am participat împreună cu colegii. În prima seară îmi era frică, ca nu cumva și în loc de somn să fiu pus la „șmotru”, dar măcar orarul s-a respectat.*

Concluzii și propuneri

Unitățile militare se află într-o situație specială din punctul de vedere al drepturilor omului. În cadrul armatei funcționează legi diferite cu democrația civilă, datorită menirii instituției. Pentru a oferi o protecție cetățenilor care nu acceptă astfel de situații, în multe țări înrolarea se face pe bază de voluntariat (mai nou și Franța a trecut la sistemul unei armate profesioniste).

În sine, legislația și regulamentele interioare ale armatei din România conțin puține elemente care contravin principiilor universale ale drepturilor omului. În practică însă se pot observa — datorită abaterilor de la regulamente, sau a formulărilor insuficient de clare — unele deficiențe, care se pot elimina pe două căi: o atenție sporită din partea comandanților pentru a depista astfel de nereguli și rescrierea unor articole din regulamente, care au fost elaborate înainte de 1989, în timpul dictaturii comuniste, care era insensibilă la respectarea drepturilor omului.

Cazurile de sinucideri, dezertări și alte evenimente grave sînt indicatori negativi, care arată deficiențe serioase. Eliminarea lor nu este doar scopul organizațiilor neguvernamentale care activează în domeniul drepturilor omului, ci în primul rînd al Ministerului Apărării Naționale și al comandanților de unități militare. Astfel este necesară și utilă colaborarea pentru scopuri comune, pentru a impune respectul pentru om și pentru drepturile lui inalienabile.

1. Serviciul utilitar alternativ

Prin **HG 637**, libertatea de conștiință și de gîndire este interpretată doar ca libertate religioasă. În mod normal, refuzul serviciului militar sub arme nu ar trebui să aibă neapărat motive religioase; oricare cetățean ar trebui să se bucure de acest drept, indiferent de convingerile lui religioase sau filozofice, în concordanță cu uzanța europeană.

Se poate pune în discuție și reducerea perioadei de desfășurare a serviciului militar alternativ, pentru a nu-i conferi un caracter de pedeapsă. Această reducere poate fi treptată pentru a se putea stabili perioada optimă, care să nu aibă ca urmare alegerea în masă a acestei forme de serviciu militar.

2. Prevenirea tratamentelor inumane

Este cunoscut și recunoscut faptul că în cadrul armatei se practică uneori un tratament inuman, aplicat de superiori inferiorilor, mai ales din partea „conducătorilor” necalificați — a gradaților față de cei nou înrolați. Limitarea puterii lor, sprijinirea inferiorilor în depistarea unor situații anormale (educarea lor încă din primele zile nu numai asupra obligațiilor, ci și a drepturilor, a căilor de plîngere etc.), verificarea sistematică a raporturilor interumane sînt cîteva căi recomandabile care pot avea efecte benefice în reducerea șocului psihic al primelor zile după înrolare și a situațiilor de umilire sau de rele tratamente.

3. Prevederi speciale din Codul Penal

În cadrul sistemului juridic, armata se bucură de o oarecare autonomie. Astfel, urmărirea penală este condusă de comandantul unității sau de persoane desemnate de el din cadrul unității (art. 208 **CPP**), prin care există posibilitatea de a impune o cercetare subiectivă, pentru a ascunde unele informații incriminatorii la adresa ofițerilor superiori.

Pentru infracțiunile contra ordinii și a disciplinei militare, *acțiunea penală se pune în mișcare numai la sesizarea comandantului* (**CP**, art. 337). Prin această prevedere, se poate acorda o protecție față de sistemul juridic în favoarea persoanelor apropiate comandantului.

Prin diferențele făcute în funcție de grade de **CP** la art. 335 din (lovirea sau insulta superiorului, pasibile cu închisoare pînă la 5 ani) și art. 336 (lovirea sau insulta inferiorului, pasibile cu închisoare pînă la un an) nu se respectă principiul egalității. Astfel se sugerează că lovirea inferiorului este un act mai „normal”, decît lovirea superiorului, uitînd rolul de model al celui în cauză, comportamentul lui fiind copiat și multiplicat de inferiori.